

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

ROLA BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POSZERZANIU DOSTĘPU ROLNIKÓW DO KREDYTU W POLSCE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

1. Wstęp

Dostęp do kapitału zewnętrznego jest istotnym determinantem rozwoju podmiotów gospodarczych, w tym także gospodarstw rolnych. Na obszarach wiejskich ograniczony dostęp do zewnętrznego finansowania może być efektem słabego rozwoju instytucji rynku finansowego. W kredytowaniu gospodarstw rolnych ujawniają się ponadto ograniczenia kredytowe, będące pochodną określonej postawy instytucji finansowych. Mogą one np. zmniejszyć kwotę wnioskowanego przez rolnika kredytu albo też w ogóle odmówić jego udzielenia [Petrick 1999]. Banki mogą ograniczać rolnikom dostęp do kredytów przez stosowanie wobec nich znacznych utrudnień, polegających m.in. na żądaniu możliwie łatwych do egzekucji zabezpieczeń o wysokiej wartości. Duże, komercyjne banki różnicują także stopy procentowe i prowizje na niekorzyść klientów z sektora rolnego, nie przypisując też dużego znaczenia długookresowym relacjom z rolnikami.

Podkreśla się, że ze względu na specyfikę sektora rolnego, jego finansowanie wiąże się z koniecznością zaakceptowania dłuższych okresów zaangażowania kapitału oraz podwyższonego ryzyka, wynikającego z obiektywnych czynników przyrodniczych oraz charakteru rynku rolnego. Kredytowanie tego sektora wymaga znajomości jego specyfiki i doświadczenia, a także rodzi potrzebę budowania trwałszych relacji z klientami i gromadzenia wiedzy na ich temat [Kata, Zajac 2004, s. 358].

W tym kontekście kluczową rolę w poszerzaniu dostępu rolników do kredytu należy przypisać lokalnym instytucjom finansowym, a w szczególności bankom spółdzielczym. Uzasadnieniem takiej tezy jest przekonanie, że banki spółdzielcze, doskonale znając lokalne uwarunkowania gospodarcze oraz gospodarstwa rolne działające na danym terenie, są w stanie stosować mniej rygorystyczną lub zgoła odmienną politykę kredytową wobec rolników, a także wykazywać większą skłonność do ich finansowania niż duże banki komercyjne.

Szczególnie istotna wydaje się rola banków spółdzielczych w kredytowaniu rolnictwa rozdrobnionego, które znajduje się często poza sferą zainteresowania dużych komercyjnych pośredników finansowych. Kredytowanie rolnictwa rozdrobnionego bowiem wiąże się z jednostkowo niskim zapotrzebowaniem kapitałowym rolników, podnosząc tym samym koszty udzielenia i monitorowania kredytu. Cechuje je również duże zdetalizowanie akcji kredytowej oraz niestabilność popytu na kredyty [Kata 2003, s. 90].

2. Cel i metodyka badań

Celem opracowania jest próba określenia roli banków spółdzielczych jako lokalnych instytucji finansowych w kredytowaniu rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw. Zakres przestrzenny analizy koncentruje się na makroregionie rolnictwa rozdrobnionego obejmującym województwa polski południowo-wschodniej (podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie i śląskie). Makroregion ten określany jest w literaturze [Michna 2001], a także klasyfikacji na potrzeby badań statystycznych FADN jako makroregion rolniczy I *Małopolska i Pogórze*.

W opracowaniu wykorzystano dane analityczne Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie, a także wyniki badań ankietowych rolników, którzy finansowali inwestycje w gospodarstwach kredytami bankowymi ($n=90$). Badania te przeprowadzono na Podkarpaciu na przełomie 2001 i 2002 r. W sondażu wykorzystano technikę wywiadu kwestionariuszowego z właścicielem gospodarstwa rolnego. W celu zapewnienia reprezentatywności próby zastosowano losowy dobór jednostek do badań.

3. Wyniki badań

Statystyki wskazują, że kredyty bankowe są w niewielkim stopniu wykorzystywane przez rolników w finansowaniu gospodarstw. Świadczy o tym niewielki odsetek gospodarstw rolnych zadłużonych z tytułu kredytów bankowych, wynoszący w 2002 r. w skali kraju 19,6%, w tym zadłużenie z tytułu kredytów inwestycyjnych wykazywało zaledwie 7,2% gospodarstw rolnych [Wybrane... 2003]. Jeszcze niższy odsetek gospodarstw rolnych korzysta z kredytów na finansowanie działalności bieżącej i rozwoju w makroregionie rolnictwa rozdrobnionego (Małopolska i Pogórze). W tym makroregionie zaledwie 11% gospodarstw korzysta z kredytów, a tylko 3,9% finansuje kredytami inwestycje (tab. 1).

Korzyści, jakie odnosi rolnictwo poszczególnych makroregionów z pomocy finansowej państwa realizowanej w formie kredytów preferencyjnych są nierównomierne (tab. 1). Koncentrują się one w regionach o przeciętnie silniejszych ekonomicznie i większych obszarowo gospodarstwach rolnych, głównie makroregionu II i IV. W znacznie mniejszym stopniu z pomocy tej korzysta rolnictwo rozdrobnione. Jest to pochodną słabości ekonomicznej małych gospodarstw, braku dobrych

zabezpieczeń kredytów, ale także braku wiedzy i umiejętności rolników w korzystaniu z instrumentów zewnętrznego finansowania. Ważnym czynnikiem jest też obawa przed trudnościami w spłacie kredytu i generalna niechęć rolników do zaciągania kredytów [Kata, Zając 2004, s. 360].

Tabela 1. Poziom absorpcji kredytów subsydiowanych przez ARiMR w latach 1999-2003 oraz poziom zadłużenia kredytowego gospodarstw według makroregionów

Wyszczególnienie	Kredyty inwestycyjne w gospodarstwach rolnych		Wskaźniki absorpcji kredytów* (w %)			Odsetek UR objętych kredytowaniem obrotowym**	Gospodarstwa zadłużone kredytami** (w %)	
	liczba	kwota (w tys. zł)	I	II	III		ogółem	inwestycyjnymi
Makroregion I (Małopolska i Pogórze)	9350	1013138	27,0	67,0	55,4	18,4	11,0	3,9
Makroregion II (Wielkopolska i Dolny Śląsk)	31165	3030202	171,3	119,8	110,2	46,4	25,6	10,1
Makroregion III (Pomorze i Mazury)	10940	1545542	115,5	76,1	48,2	34,8	21,1	8,7
Makroregion IV (Mazowsze i Podlasie)	52164	3682821	126,1	115,1	145,9	34,3	23,8	8,3
Polska	103619	9271703	100,0	100,0	100,0	35,3	19,6	7,2

* Wsk. I = udział makroregionu w liczbie kredytów ogółem/udział makroregionu w liczbie gospodarstw ogółem, wsk. II = udział makroregionu w kwocie kredytów ogółem/udział makroregionu w powierzchni UR ogółem, wsk. III = udział makroregionu w liczbie kredytów ogółem/ udział makroregionu w powierzchni UR ogółem.

** Stan w roku 2002.

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Wybrane elementy... 2003; Sprawozdanie... 2005].

Wymienione ograniczenia nie są specyfiką tylko rolnictwa rozdrobnionego, jednakże w tym typie rolnictwa ujawniają się szczególnie mocno. Skumulowanie się zaś tak niekorzystnych czynników wewnętrznych prowadzi do odraczania decyzji inwestycyjnych i produkcyjnych przez rolników w obawie przed pogorszeniem się ich sytuacji finansowej. W takich realiach nawet sztuczne pobudzanie popytu kredytowego przez oferowanie kredytów preferencyjnych nie przynosi oczekiwanego skutku [Kulawik 2000, s. 31].

Wśród przyczyn nikłego zainteresowania rolników finansowaniem gospodarstwa kredytami znajdują się także czynniki, które należy lokować po stronie samych instytucji finansowych, tj. ich strategii działania w tym segmencie rynku, procedur i zasad prowadzenia działalności kredytowej, a także oferty kierowanej do rolników.

Wyniki badań ankietowych rolników, którzy finansowali kredytami przedsięwzięcia inwestycyjne w gospodarstwach, wskazują, iż wśród barier utrudniających im dostęp do kredytów na czołowym miejscu znalazł się problem zbiurokratyzowania procedur ich udzielania i monitorowania przez banki. Rolnicy wskazywali również czynniki określające stosunki kredytowe z bankiem, takie jak nadmierne wydłużenie w czasie procedury kredytowej oraz niejasność przepisów i wymogów formalnych (tab. 2). Wśród rolników dominuje przekonanie, iż banki niechętnie angażują się w finansowanie rolnictwa. Dosyć powszechne jest postrzeganie instytucji finansowych oraz praktyk udzielania kredytów jako nieprzyjaznych, zaś warunków kredytów jako niekorzystnych.

Tabela 2. Czynniki utrudniające korzystanie z kredytów inwestycyjnych w opinii rolników

Rodzaj utrudnienia (bariery)	% wskazań na miejscu		% w sumie odpowiedzi
	1	2	
Zbyt wygórowane wymogi co do zabezpieczeń	32,3	28,5	31,0
Nadmierne zbiurokratyzowanie procedur	32,3	19,2	28,0
Wysokie oprocentowanie i prowizje bankowe	13,1	13,1	13,1
Nadmierne wydłużenie procedury kredytowej	6,2	11,5	8,0
Niejasność przepisów i wymogów formalnych	6,9	5,4	6,4
Wysokie koszty związane z przygotowaniem wniosku kredytowego i planu inwestycyjnego	4,6	8,5	5,9
Brak zainteresowania banku w przypadku niskiej kwoty kredytu	1,5	6,9	3,3
Brak rzetelnej informacji o dostępnych kredytach	0,8	5,4	2,3
Brak fachowej pomocy ze strony banku	0,8	1,5	1,0
Inne	1,5	0,0	1,0
Razem	100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie wywiadu kwestionariuszowego z rolnikami.

Ograniczenia, jakie napotykają rolnicy na rynku kredytowym, mogą być istotnie łagodzone, gdy system finansowy rolnictwa charakteryzuje się:

- wysoką efektywnością funkcjonalną, którą można mierzyć: kosztami transakcyjnymi usług finansowych, poziomem „złych kredytów”, jakością i czasem świadczonych usług, stopniem zbiurokratyzowania i „przyjazności” dla klientów, łatwością dostępu do informacji itp. [Frey 1995, s. 193].
- niezależnością instytucji finansowych oraz ich skłonnością do finansowania lokalnych podmiotów gospodarczych, w tym gospodarstw rolniczych,
- rozszerzeniem przez banki dostępu do kredytów m.in. przez pomniejszenie znaczenia tradycyjnych form zabezpieczeń kredytów na rzecz opłacalności finansowanych nimi przedsięwzięć oraz większą elastyczność oferty kredytowej [Kulawik 1998, s. 62].

Instytucjami finansowymi, które mogą lepiej spełniać te wymagania są banki lokalne. Ich cechą charakterystyczną są małe rozmiary działalności i jej prowadzenie na rynkach, na których mają one swoje siedziby [Kulawik 2004, s. 7]. Banki

lokalne od dużych banków odróżniają się modelem biznesowym. Duży bank komercyjny, oceniając wniosek kredytowy klienta, będzie się opierał głównie na wynikach klasyfikacji komputerowej (*credit scoring*), co w pozycji uprzywilejowanej stawia klientów ze znacznymi aktywami i długą historią kredytową. Natomiast banki lokalne w swoim działaniu bazują na bliskich kontaktach z klientami. Dzięki temu ich oferta jest mocno zindywidualizowana i oparta na „miękkich” charakterystykach, typu: reputacja klienta, jego sytuacja rodzinna czy jego dotychczasowe zachowanie.

W Polsce mianem banków lokalnych określa się banki spółdzielcze (BS). Są one przede wszystkim bankami sektora małych i średnich przedsiębiorstw, rolników i klientów indywidualnych o umiarkowanych dochodach. Banki spółdzielcze, będąc bankami lokalnymi, mogą lepiej niż zewnętrzni pośrednicy finansowi zaspokajać potrzeby kredytowe rolników i innych podmiotów lokalnego środowiska. Dzięki łatwiejszemu dostępowi do informacji o klientach banki spółdzielcze mogą obniżać koszty transakcyjne oraz ograniczać ryzyko kredytowania. Dobra znajomość klientów przez BS i zaufanie we wzajemnych relacjach mogą się przekładać na większą elastyczność w zakresie kryteriów udzielania kredytów i stosowanych zabezpieczeń, a także lepsze dostosowanie oferty kredytów do potrzeb klientów.

Banki spółdzielcze wykazują także większą od banków komercyjnych skłonność do angażowania się w finansowanie gospodarstw rolnych. Udział BS w kredytowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych w gospodarstwach rolnych, w ramach linii kredytów subsydiowanych przez ARiMR, wynosił w 2004 r. 65,7% w zakresie kwoty kredytów i aż 82,3% w zakresie ich liczby (tab. 3).

Tabela 3. Struktura kredytów inwestycyjnych z dofinansowaniem ARiMR udzielanych w 2004 r., wg banków

Wyszczególnienie		Liczba	Kwota w mln zł	Struktura kredytów %	
				liczba	kwota
1. Zrzeszenia Banków Spółdzielczych	BPS SA	8118	567,9	39,7	29,8
	SGB GBW SA	5024	404,1	24,6	21,2
	MR Bank SA	3688	280,9	18,0	14,7
BS razem		16830	1252,9	82,3	65,7
2. BGŻ SA		2422	381,8	11,8	20,0
3. BZ WBK SA		323	58,1	1,6	3,0
4. PKO BP SA		339	55,9	1,7	2,9
5. Pozostałe banki		533	159,4	2,6	8,4
Razem		20447	1908,1	100,0	100,0

Źródło: [Sprawozdanie... 2005].

Na rynku kredytów rolnych pozycja BS jest od wielu lat dominująca i jedynie BGŻ SA jest dla nich istotnym konkurentem. Większy udział banków spółdzielczych w strukturze ilościowej kredytów preferencyjnych w stosunku do struktury wartościowej może świadczyć o tym, że banki spółdzielcze wykazują większą

skłonność do udzielania niższych kwotowo kredytów niż banki komercyjne (średnia kwota kredytu dla rolników wynosiła w 2004 r. 93,3 tys. zł).

Udział BS ogółem w rynku kredytów rolnych w kraju wynosił w 2005 r. 60,6% (tab. 4), a w makroregionie rolnictwa rozdrobnionego, gdzie dominują niższe kwotowo kredyty przekraczał 70%. Ogólnie banki spółdzielcze wykazują znacznie większy udział kredytów dla klientów, tj. osób fizycznych, przedsiębiorstw i rolników indywidualnych, niż banki komercyjne. Podobna sytuacja dotyczy także depozytów sektora niefinansowego. Wskazuje to na duże zaangażowanie banków spółdzielczych w obsługę finansową lokalnego środowiska, z którego wywodzą się klienci BS. Z kolei udział kredytów rolnych w kredytach dla klientów sięga w bankach spółdzielczych 43%, podczas gdy w bankach komercyjnych wynosi 2–4% (tab. 4). Wskazuje to, że znaczenie rolników jako klientów jest dla banków spół-

Tabela 4. Działalność kredytowa banków spółdzielczych na tle banków komercyjnych w latach 2004–2005

Wyszczególnienie	Banki spółdzielcze		Banki komercyjne	
	2004	2005	2004	2005
Udział kredytów dla sektora niefinansowego w sumie bilansowej (w %)	56,5	52,7	37,8	39,4
Kredyty dla gospodarstw rolniczych (w mln zł)	7404,4	8032,1	8895,8	5218,0
w tym preferencyjne	5942,4	5632,3	8407,5	4836,8
Udział kredytów rolnych w kredytach ogółem dla klientów (w %)	43,7	43,3	4,2	2,2
Udział w kredytach dla gospodarstw rolnych ogółem (w %)	45,4	60,6	54,6	39,4
Kredyty zagrożone w kredytach dla klientów (w %)	5,5	4,9	15,6	11,5
w tym od rolników (%)	2,6	2,2	–	–
Przeciętna prowizja banku (w %)*: kredyt inwestycyjny	1,44		1,64	
kredyt obrotowy	1,33		1,0	
Przeciętne oprocentowanie kredytów komercyjnych dla rolników	9,1		8,7	

* Podano za [Daniłowska, Kobus 2006, s. 173].

Źródło: [Sytuacja... 2006].

Tabela 5. Cechy wyróżniające bank spółdzielczy w opiniach rolników-klientów BS

Wyszczególnienie*	Odsetek rolników
Bank jest rzetelny, można mu zaufać	71,1
Ma dobrą obsługę, kompetentnych pracowników	53,3
Bankowi zależy na długotrwałych relacjach z klientami	48,9
Bank jest znany w okolicy	43,3
Jest długo obecny na rynku	38,9
Indywidualnie traktuje klienta (rozumie jego potrzeby)	20,0
Oferuje dogodne warunki kredytowe	17,7
System opłat w banku jest przejrzysty, opłaty i prowizje są rozsądne	6,8

* Respondenci mogli wskazać 3 cechy.

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

dzielczych zdecydowanie większe niż dla banków komercyjnych. Jednocześnie lepsza jakość portfela kredytowego, w tym portfela kredytów rolnych, dowodzi, że banki spółdzielcze znają dobrze swoich klientów i trafnie lokują kredyty na lokalnym rynku.

Mocna pozycja banków spółdzielczych na lokalnych rynkach finansowych jest warunkowana ich dobrym wizerunkiem i zaufaniem ze strony rolników. Badania ankietowe potwierdzają taki odbiór BS przez tę grupę klientów.

Wśród cech wyróżniających banki spółdzielcze spośród innych pośredników finansowych respondenci najczęściej wymieniali rzetelność banku – to, że można mu zaufać, a także kompetencje pracowników i wysoką jakość obsługi bankowej (tab. 5). Respondenci wskazywali, że bankowi zależy na długotrwałych relacjach z klientami oraz że traktuje klienta indywidualnie i stara się zrozumieć jego potrzeby. Część rolników wskazywała także na konkurencyjne warunki oferty banków spółdzielczych, szczególnie w zakresie prowizji i opłat bankowych.

4. Podsumowanie

Sektor banków spółdzielczych jest najważniejszym elementem systemu wiejskich rynków finansowych i zaliczany jest do bliskiego otoczenia rolnictwa. Rola, jaką odgrywają banki spółdzielcze w funkcjonowaniu i rozwoju sektora rolnego, opiera się na tworzeniu rolnikom szerokiego dostępu do usług finansowych, w szczególności zaś do finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej gospodarstw kredytami bankowymi. Specyfika sektora rolnego i ryzyka kredytowego w rolnictwie wymaga wiedzy i doświadczenia w tym zakresie od pośredników finansowych operujących na tym rynku. Dodatkowo stosunkowo niski potencjał tego rynku w ostatnich latach oraz niestabilność popytu na kredyty rolne powodują, że znajduje się on często poza sferą zainteresowań dużych banków komercyjnych. Sytuacja taka jest szczególnie widoczna w makroregionie rolnictwa rozdrobnionego, gdzie dostęp rolników do kredytów jest dodatkowo ograniczany czynnikami o charakterze wewnętrznym, będącymi pochodną słabości ekonomicznej większości gospodarstw rolnych.

W warunkach rolnictwa rozdrobnionego działalność banków spółdzielczych jako lokalnych instytucji finansowych jest niezwykle ważna, zarówno dla bieżącego zaspokajania potrzeb finansowych rolników, jak i dla przebudowy oraz rozwoju tego typu rolnictwa. Działalność ta jest też konieczna do lepszego wykorzystania możliwości finansowania tych procesów z funduszy strukturalnych UE. Bez dostępu do kredytów absorpcja tych funduszy przez rolników może być bowiem zagrożona, gdyż rozdrobnione gospodarstwa rolne nie będą w stanie sfinansować z własnych środków niezbędnych projektów inwestycyjnych i innowacyjnych.

Literatura

- Daniłowska A., Kobus P., *Warunki kredytów dla rolników w bankach spółdzielczych i komercyjnych w Polsce*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1118, t. 1, AE, Wrocław 2006, s. 173-179.
- Frey M.J., *Money, Interest and Banking in Economic Development*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1995.
- Kata R., *Znaczenie banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa rozdrobnionego*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. V, z. 1, Warszawa–Poznań–Koszalin 2003, s. 90-95.
- Kata R., Zając D., *Zewnętrzne i wewnętrzne ograniczenia kredytowe w rolnictwie rozdrobnionym*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1015, t. 1, AE, Wrocław 2004, s. 358-367.
- Kulawik J., *Banki lokalne w USA a funkcjonowanie naszych BS-ów*, „Bank i Rolnictwo” 2004, nr 2, s. 7-10.
- Kulawik J., *Celowość interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie*, „Wieś i Rolnictwo”, 1998, nr 100, s. 62-71.
- Kulawik J., *Ograniczenia kredytowe w rolnictwie. Rodzaje, skutki i możliwości ich łagodzenia*, „Bank i Kredyt”, 2000, nr 9, s. 31-41.
- Michna W., *Polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oraz jej regionalizacja*, Studia i Monografie nr 104, IERiGŻ, Warszawa 2001.
- Petrick M., *Demand or supply constraints? Financial intermediation in the private farm sector of Moldova*, „Quarterly Journal of International Agriculture”, 1999, Vol. 24 No 1.
- Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2004 r.*, ARiMR, Warszawa 2005.
- Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza*, GINB, Warszawa 2006.
- Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych 2002*, GUS, Warszawa 2003.

THE ROLE OF COOPERATIVE BANKS IN EXTENDING ACCESS OF FARMERS TO CREDIT IN SOUTH-EASTERN POLAND

Summary

The most important element of agriculture financial system in Poland are cooperative banks. Their part is particularly important in credit giving of dispersed agriculture, which is often beyond interest area of commercial banks. Large meaning of cooperative banks on agricultural credits market is a result of their strong position in rural environment as well as experience in financial service of agriculture. An essential element of their activity model is building and keeping permanent relationship with customers characteristic for local banks.